

De Gehoorzame Mens

Pleidooi voor een nieuwe
Ontvankelijkheid

Dick van Biemen

Eburon
Utrecht 2026

ISBN 978-94-6301-607-0

Academische Uitgeverij Eburon
Vredenburg 40
3511 BD Utrecht
www.eburon.nl

Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag
Grafisch ontwerp: Dolna Elija, Kostandenets, Bulgarije

© 2026. D. van Biemen. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geauto-matiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotoko-pieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Inhoud

INLEIDING

Augurale 11

Apocalyptiek 13 • Doem-realisme? 17 • Augurale 19 • Een nieuwe ontvankelijkheid 21 • Thema's 22

HOOFDSTUK 1

Wereld, Mens & Waarden 27

De Wereld 29 • De Mens 30 • De Waarden 32 • Feiten, Betekenissen & Zin 34 • Sprekende wereldfeiten 35 • Betekenisgevende mensen 35 • Zin-gevende waarden 36 • Associatieve begrippen 41 • Object, Denken & Taal 42 • Intuïtie & Empirie 43 • Betekenisdriehoek 45 • Betekenis, Waarden & Zin 46 • Belang & Zin 48 • De Idee van het 'Goede' 49 • Spiritueel inzicht 50 • Ego bias 51 • Een teleologische kwestie 53 • Geen uitstel... 54

HOOFDSTUK 2

Vragen naar de Mens 57

De Mens, Zichzelf een Raadsel 58 • De Stand van Zaken 60 • Ons 'in de wereld zijn' 63 • Preferente Cognities 66 • Leven is bewegen 68 • Terug naar de metafysica 70 • 1e Wending naar de metafysica 77 • De mens als object en subject 78 • 2e Wending naar de metafysica 83 • Intropectieve evidenties 84 • Natuurlijk en cultureel prismaat van de geest 88 • Toereikende grond 92 • Fenomenologisch descriptieve analyse van het menselijk-zijn 93 • Binnenwerelds perspectief 96 • Zijnsvergetelheid 99 • Transfenomenologisch normatieve analyse van het menselijk handelen 100 • Intrinsieke vs. extrinsieke motivatie 103 • Gearticuleerde transcendentie 106 • Aannemelijkheid 108 • Resumé 111

HOOFDSTUK 3

De Maatgevende Mens

115

De wereld van Protagoras 116 • De 'homo mensura-stelling' 117 • Kentheoretische en morele aspecten 119 • Het *goede* samen-leven 120 • Protagoras in transitio 123 • De Scholastiek 124 • Renaissance en Humanisme 126 • De Nieuwe Tijd 129 • Hedendaagse sofistiek 133 • Levinas vs. Protagoras 134 • Homo mensura: conditio sine qua non 137 • Heteronoom versus autonoom 139 • Levinas' biblicisme 141 • Joods Messianisme 143 • Christologie als heteronomie 145 • Maat & orde 150 • Karl Jaspers' maatgevende mensen 152 • Aansprekende iconen 154 • Integriteit & waarachtigheid 155

HOOFDSTUK 4

De Gehoorzame Mens

159

Cultuur & Momentum 160 • Heteronome absoluten 161 • Gehoorzaamheid 162 • Het fatum 165 • Amor fati? 167 • Zelfsturing 171 • Geestelijk inzicht 174 • Kierkegaardiaans model 176 • Structuurmotief van de zelfsturing 178 • Onderhouder van de Orde 180 • Enkele voorbeelden 184 • De intrige van het *Ware*, *Goede* en *Schone* 186 • Een kwestie van identificatie? 190 • Het essentieel eigene 192 • De hedonistische mens 195 • Esthetisering van de wereld 200 • Een narcistische cultuur 202 • Schoonheid & Troost 205 • Ethiek en moraal van de gehoorzaamheid 209 • Het Waardengebouw – een geleide fantasie 211 • Spirituele intelligentie 212 • Geloof, Hoop & Liefde 213

UITGELEIDE

Pastorale

215

Keuzenoodzaak en keuzevrijheid 217 • Menselijke overwegingen 217 • Bouwvoorschriften 220 • Agogisch pastoraat 224 • Het Leven is Goed 225 • Coda 226

Literatuur

227

Nu, in de middag van ons leven, begrijpen wij pas welke voorbereidingen, omwegen, proeven, verlokkingen, vermommingen het probleem nodig had alvorens het voor ons mocht oprijzen, en hoe wij eerst de meest uiteenlopende en tegenstrijdige nood- en gelukstoestanden van ziel en lichaam moesten ondergaan, als avonturiers en oceaanzeilers van die innerlijke wereld die 'mens' heet, als landmeters van elk 'hoger' en 'boven elkaar' dat eveneens 'mens' heet...

– Friedrich Nietzsche, *Menselijk, al te menselijk*

Onze tijd wordt niet gedefinieerd door de triomf van de techniek om de techniek, ook niet door de kunst om de kunst, en evenmin door het nihilisme. Zij is actie voor een wereld die komt, een voorbijstreven van deze tijd, een voorbijstreven aan zichzelf, waarin het verlangen naar de epifanie van het Andere besloten ligt. Dát is de kern van de thesis die deze bladzijden verdedigen...

– Emmanuel Levinas, *Humanisme van de andere mens*

INLEIDING

Augurale

Het is overduidelijk, we bevinden ons temidden van grote en in menig opzicht onomkeerbare veranderingen op haast elk denkbaar gebied, maar delen in de dubbele betekenis van het woord ook zelf in die veranderingen. We zetten ze actief in gang, en blijken er vervolgens in toenemende mate niet alleen voor ons gevoel maar ook feitelijk meer dan ons lief is passief aan onderworpen. Het is evident dat op menig terrein een aantal fundamentele kwesties aan onze beheersingsdrang dreigen te ontsnappen. Noem klimaatverandering, migratie, cybercriminaliteit, globalisering, kunstmatige intelligentie (AI) en de groeiende politiek-economische en sociale onrust wereldwijd, om maar enkele containerbegrippen te noemen. Wat contra August Comtes pretentieuze *savoir, pour prévoir, pour pouvoir* in alles doet denken aan Goethes *Zauberlehrling* (1797) – ‘De Tvenaarsleerling’, die bij afwezigheid van de grote meester voor eigen gemak een toverspreuk beproeft die verkeerd uitpakt, maar daarna niet weet hoe het onheil te keren. Zo uit Goethe eind achttiende eeuw zijn scepsis over het zelfingenomen vooruitgangsstreven van de moderne mens die de controle verliest over de gevolgen van maatschappelijke krachten die hijzelf oproept – een thema dat vervolgens in Walt Disney’s *Fantasia* (1940) tot een vermakelijke maar niet mis te verstane animatie werd verwerkt.

Zeer fundamentele kwesties dus, die burger en overheid lokaal en mondiaal in hun greep houden in de zoektocht naar oplossingen. Maar wat en hoe? – daarover verschillen de meningen niet weinig. Zet rond een willekeurig thema, economische groei, het energievraagstuk, verduurzaming, Big Tech, nepnieuws, genetica en robotica, meerdere deskundigen bij elkaar, en na een ongetwijfeld interessante discussie lijkt de verwarring alleen maar groter en de nodige eenstemmigheid omtrent noodzakelijk te nemen besluiten verder weg. Waarna we overgaan tot de orde van de dag omdat lopende zaken geen uitstel dulden, om vervolgens door tal van nieuwe onvoorziene kwesties te worden verrast. Zoals door het eind 2019 vanuit China afkomstige “coronavirus” (COVID-19) dat zich, aanvankelijk onderschat, gaande het voorjaar van 2020 ontwikkelde tot een wereldwijde pandemie met, zo bleek vervolgens, miljoenen slachtoffers. Alsook de dramatische inval van Rusland in Oekraïne 24 februari 2022, wat we in het Europa van na de val

van de Berlijnse Muur in 1989 nauwelijks meer voor mogelijk hadden gehouden, plus meerdere andere ernstige conflicten elders in de wereld, zoals in Soedan, en Israël en de Palestijnen sinds de aanval van Hamas 7 oktober 2023. En nu, maart 2026, Israël, America en Iran? (Recent noteerde het Rode Kruis meer dan 130 gewapende conflicten in de wereld.) Wat verheldert dat waar ons wereldbeeld en zelfbeeld in het geding zijn, die desoriëntatie het kennend en kunnend subject niet alleen van zijn overspannen pretenties ontdoet – al voelen velen dat niet zo; de ambities van ‘groeidenkers’ blijft torenhoog –, maar daarmee de vraag naar de mens in het algemeen en diens maatschappelijke aspiraties in het bijzonder, lokaal en mondiaal, tot een wel zeer dringende maakt. En natuurlijk, zorgen over zaken die maatschappelijk uit de pas dreigen te lopen zijn van alle tijden. Confucius klaagde al over zedenverwildering, en bekend is Cicero’s *O tempora, o mores* over de politieke machinaties in zijn dagen. Maar de wereldschaal waarop een en ander zich nu voltrekt en het natuurlijk en cultureel evenwicht destabiliseert is beslist een novum in de geschiedenis van de mensheid.

Nooit eerder werden we ons zo bewust van een allesbepalende mondiale samenhang van ‘alles met alles’, als een niet te loochenen verwevenheid die op alle denkbare terreinen en niveaus steeds nadrukkelijker eisen stelt aan onze manieren van denken en doen, onze ambities, uitgangspunten en doelstellingen, middelen en methoden. Wat voor menigeen aanvoelt als *An Inconvenient Truth* (Al Gore, 2006) die, waar het in concreto nog geen fait accompli schijnt wel weersproken kan worden, maar diezelfde tegenspraak qua argumentatie niet om de noodzaak van een grondige bezinning op de grensoverschrijdende programma’s van de eenentwintigste-eeuwse mens heen kan. Vandaar vragen als: In wat voor tijd leven wij, en wat voor samenleving staat ons voor ogen? Wat zijn onze maatschappelijke idealen, en hoe denken we aan de verwezenlijking daarvan toe te komen? Vragen die ons allen op een of andere manier raken; en daarmee ook vragen waar niet enkel wetenschappers, beleidsmakers en opvoeders mee worstelen, maar gewild en ongewild ieder weldenkend mens. Wat op dieper niveau leidt tot misschien wel de meest intieme én ultieme vraag: *Wat zijn wij voor wezens?* – ofwel: Hoe moeten we onszelf en elkaar bezien, elkaar verstaan, met elkaar omgaan? Het zijn echter juist die vragen die zich binnen het vigerend opportunisme en nihilisme het minst lenen voor halfslachtige korte-termijn antwoorden en pragmatische oplossingen die ons zelfkritisch vermogen ongemoeid laten, en daarmee al gauw leiden tot ‘meer van hetzelfde’; en vervolgens nog groter natuurlijke en culturele fragmentatie en verwarring. Vóór alles vergen ze een toekomstgerichte evaluatie, waarin we de aan die problematiek inherent kritische zijde van eigen denken en doen (blikvernuwing, vooringenomenheid, inertie)

niet ontzien. Maar, zo wordt dan de vraag: zijn we daar met de deconstructivistische overgang van modern naar postmodern nog wel toe in staat? Of anders gezegd, over welke zinnige criteria beschikken we nog op het eind van onze rationele argumentaties en legitimaties als *anything goes* en kritiek die ‘van elders’ komt ons niet wezenlijk raakt of overtuigt? – terwijl we juist vanuit ons gemeenschappelijk mondiaal mens-zijn meer dan ooit behoefte hebben aan duurzame en werkbare ijkpunten voor wat heet *het goede-samen-leven*.

Niet alleen op gebied van wetenschap en techniek, maar over de volle breedte van onze mentale huishouding zijn we deelgenoot (en ook hier in dubbele zin) van een reflexieve perspectiefwisseling op mens en wereld, met nog niet te overziene implicaties voor het totaal van onze beschouwingswijzen en alle daaruit volgende praktijken als mogelijk de zoveelste ‘copernicaanse wending’ in ons denken over mens en wereld. De werkelijkheid blijkt vandaag van een andere hoedanigheid dan gedacht, zo leren we van kwantumfysica tot astrofysica en van neurowetenschap tot bijna-doodervaring; en meer direct via de even onvoorziene als onbedoelde keerzijden van allerlei technologische gemakken en hedonistische noviteiten, waar die leiden tot vraagtekens achter de blinde gretigheid waarmee ze massaal nagevolgd en genoten worden. Wat overduidelijk maakt dat complexe maatschappelijke ontwikkelingen van welke aard ook als menselijke speelbal binnen tijd en ruimte verassend makkelijk alle goed bedoelde calculaties te buiten kunnen gaan. Waaruit volgend, getuige de verhitte discussies daaromtrent, de groeiende noodzaak aan oriëntatie en (her)bezinning op betekenis en zin van ons *gezamenlijk-mens-zijn-in-de-wereld*. Waarmee het Wie?, Wat?, Waartoe? en Waarom? van de aloude mensvraag tot op heden wordt geprolonged.

Apocalyptiek

Intussen is het niet te veel gezegd dat we met het huidig wereldbeeld van extreem natuurgeweld, extreem oorlogsgeweld en niet minder extreme sociale en multiculturele agitatie, en wat dat lokaal en mondiaal aan chaos teweegbrengt, in ‘apocalyptische sferen’ lijken te verkeren. De Griekse term *Apokalupsis*, (openbaring/onthulling), vindt dan ook opmerkelijk veel weerklank in de media. Maar geldt dat in directe zin ook niet voor het openbaar worden van tal van maatschappelijke kwesties die tot voor kort onbekend of goeddeels verborgen waren, of die we gewoon niet wilden zien of erkennen? Want, opmerkelijk of niet, maar deze nieuwe eeuw van instant informatie en confrontatie wereldwijd maakt een veelheid van onvermoede en al of niet opzettelijk verholde zaken *en plein* publiek,

en dat op niet eerder vertoonde schaal en met niet eerder geëvenaarde impact. Zeer uiteenlopende en daarmee ogenschijnlijk los van elkaar staande kwesties, van het meest verborgen persoonlijke tot het minst verdachte institutionele die, rakend aan het totaal van ons natuurlijk en cultureel leven hun gezamenlijke weerslag hebben op het algeheel vertrouwen in de bestaande maatschappelijke ordening in het algemeen en haar vertegenwoordigers, personen en instanties van naam en faam, in het bijzonder. En dat doet 'iets' met onze menselijke behoefte aan harmonieuze inbedding, ofwel *geborgenheid* in de ons eigen natuurlijke en vertrouwd culturele orde, waardoor velen fysiek én psychisch en daarmee ook sociaal vervreemd raken van een wereld die hen ooit zo vertrouwd en vanzelfsprekend toescheen. En de grote vraag wordt dan: is dat hoe dan ook te verhelpen?

In deze nog jonge eeuw staan Natuur en Cultuur zowel ecologisch en klimatologisch als sociologisch en ideologisch ter discussie. En dat met gegronde reden, gezien de immense fricties tussen die zo nauw met elkaar verweven domeinen. Maar wat er binnen de diepere gelaagdheid van die empirie schuilgaat, en welke gevolgen daarin verborgen liggen voor het menselijk doen en laten, ontgaat velen. De meesten van ons hebben geen notie van- of boodschap aan de natuurlijke en bovennatuurlijke orde die ons doen en laten kritisch begeleidt, leidend tot reperussies van een oorspronkelijk vóórgegeven orde die lange tijd als 'natuurlijke wildheid' werd gezien die de mens uitdaagt en veroverd moet worden. En als gevolg van die houding, zeker gaande de moderniteit met haar wetenschappelijke en technologische vooruitgang, uiterst respectloos is bejegend als bron voor materiële zelfverrijking en, eenmaal in bezit, immateriële (ideologische) legitimatie van eigen machtspositie. Waarom het publieke en private reilen en zeilen als gevolg van die wanordelijke inadequatie allengs in ongerede raakte, zoals nu blijkt met de wereldwijde cultuur- en klimaatcrisis die heel het sociaaleconomisch en cultureel leven ontzet: dan komen de vragen, veel vragen, over de samenhang van alles – *natuur en cultuur, weten en geweten, welvaart en welzijn* – en worden we gedwongen na te denken over onze uitgangspunten en doelstellingen, alsook de niet zelden dubieuze pragmatiek van onze middelen en methoden. Immers niets en niemand anders in het wereldbestel dan wijzelf, met al onze zo uitgesproken verlangens, gevoelens, ambities en meningen, vormen het 'knooppunt' waarin de intrigerende krachten van het natuurlijke en bovennatuurlijke samenkomen en hun opwachting maken om, voor zover door ons begrepen en gewenst (of gedoogd), cultureel inhoud en vorm te kunnen geven aan een bestaan in de wereld waarin al het zijnde tot zijn recht komt. Maar wil die centrale verknoping voor ons inzichtelijk worden, dan zal De Eeuwige Mensvraag – *Vanwaar en Waartoe?* – in alle ontvankelijkheid gesteld, opening moeten kunnen bieden aan die zowel

fysieke als metafysische gerelateerdheid van dat inclusief *samen-zijn*. Want precies in die gemeenschappelijke zijnsmodus liggen de fundamentele verbindingen die, inherent aan de diepere samenhang van ons wezen, wachten op onthulling en respectvolle erkenning, en vervolgens concrete invulling als principieel voor het ordelijk geheel van ons lichamelijk en geestelijk leven wereldwijd. Waarom de ogenschijnlijke oppositie tussen een vóórgegeven natuurlijke orde van reële feiten en nagestreefd bovennatuurlijke orde van ideële waarden niet anders kan worden bemiddeld dan door de daartoe in aanleg ontvankelijke en competente mens en zijn cultuur, als zinstichtende intermediair tussen die beide domeinen.

De moderne rationaliteit, positivistisch-sciëntistisch georiënteerd op de zintuiglijk waarneembare en als zodanig verondersteld meetbare werkelijkheid (“meten is weten”) laat zich echter niet meer voeden door het bovenzintuiglijke. Ze richt zich pragmatistisch-instrumenteel op onderwerping van de natuur, politiek-economisch op commercialisering van de cultuur, en formeel-juridisch op secularisering van de bovennatuur. Onthecht aan het transcendente – zie Peter Bergers metafoor, *Het Hemels Baldakijn* (1967); een sociologische analyse van dat proces –, werd de menselijke cultuur daarmee tot ‘tweede natuur’ en alle bovennatuur – Godsbesef; ethiek; zonde- en schuldbesef – tot menselijke “projectie van beneden” (adagium van theoloog Harry Kuitert). Wat ze in zekere zin ook zijn, voor zover buitenzintuiglijke abstracties noodzakelijkerwijs worden ingekleurd door het zintuiglijk voorstellingsvermogen, en daar conceptueel ook nauwelijks aan te ontkomen valt zo dikwijls we ons van iets abstracts ‘een beeld’ trachten te vormen. Maar er blijkt meer aan de hand dan wat dat al te gemakkelijk modernistisch reductionisme ons wil doen geloven. Onze omgang met de natuur, ‘slaaf’ van een agressief competitieve cultuur, blijkt het op straffe van ernstige klimatologische, ecologische en humanitaire wanordelijkheden niet zonder spirituele voeding van-boven-af te kunnen stellen. Want is het niet precies die intrinsieke verwevenheid van natuur en cultuur, onder wankel opzicht van de menselijke consciëntie als representant van een kritische bovennatuur, die zich postmodern via de achterdeur aandient als paradigmatische correctie op juist dát gedesorieënterd doen en (na)laten? Het is vandaag dan ook precies dát wat de vele materiële (natuur), sociale (multicultuur) en spirituele (zingeving) crisesindicatoren openbaren, en waarom de huidige tijdgeest iets verontrustends heeft waar we tekenen bespeuren die we niet direct kunnen thuisbrengen; niet kunnen plaatsen en vertalen naar de geruststellende logica van een vertrouwd verhaal – iets, wat Sigmund Freud in een gelijknamig opstel betitelt als *Das Unheimliche* (1919), antoniem van *Heimlich*, ‘eigen en vertrouwd’. Waarmee hij doelde op “het bijkomende” van de bevlogen modernistische idee Vooruitgang, als dát wat het

nieuwe verontrustend (*Unheimlich*) maakt en als zodanig innerlijk onbehagen opwekt.

Dat bijkomend *iets* lijkt echter te ontsnappen aan de vele empirisch psychologische, sociologische en economische analyses; mede waarom deskundigen, verstrikt in die complexen, elkaar blijven tegenspreken – wat in termen van inertie bezien (traagheid, onverschilligheid, onwil) niet zelden resulteert in een excuus voor visionair onvermogen en daaruit volgende besluiteloosheid of het nemen van verkeerde besluiten. Waarmee we, refererend aan de notie *apocalyptiek*, vanuit de huidige impasse van die even psychosociale als spirituele bijziendheid komen op de niet geheel fictieve vraag of we ons bij wijze van dramatisch demasqué in-tussen niet *in medias res* van Belcampo's *Grote Gebeuren* (1947) bevinden? En of we in dat geval niet de conclusie moeten trekken dat we iets over het hoofd hebben gezien of, tegen beter weten in botweg te lang hebben genegeerd? Wat voor de één een bange vraag is, maar voor de ander misschien al een weet, en daarmee aanleiding tot een benepen maar niet minder overtuigd *letsisme*. Of gaat die fantasie te ver? Véél te ver? En betreft de veelkoppige wereldcrisis die ons momenteel in zijn greep houdt weinig meer dan een weliswaar ernstige en uiterst complexe, maar met de nodige politieke en technologische afstemming op termijn redelijk te verhelpen correctief op de kortzichtigheid waarmee we tot nu toe de wereld en onszelf hebben beschouwd en vormgegeven? Met een verdiept humanitair en ecologisch verantwoordelijkheidsbesef hoeft die apocalyptische transparantie ons in dat geval niet te verontrusten. Herhaaldelijke bosbranden, overstromingen en andersoortig natuurgeweld of oorlogsgeweld wereldwijd, hoe dramatisch ook, betekenen immers nog geen van hogerhand verordeneerde *fire and brimstone* (al lijkt het er soms wel op).

Maar moet dat? Is dat uiteindelijk nodig? Waar *waarheid* als on-verborgeneheid van wat tot nu toe onopgemerkt of onduidelijk was, in deze jonge eeuw meer dan alle voorgaande openbaar maakt dat het wel en wee van alle eco-, bio- en socio-diversiteit nauw samenhangt met het al of niet grenzeloos exploreren van mens en natuur door de mens. En dus heel direct met het menselijk onderscheidend vermogen wél gehoor te kunnen geven aan precies die natuurlijke indicatieven en bovennatuurlijke directieven die bepalend zijn voor een duurzame en integere cultuurinzet – en als zodanig voor onze gedeelde materiele, sociale en spirituele afkomst en toekomst? Wat dat laatste betreft zijn er voor de doemdenkers onder ons hoopvolle signalen in die richting waar het gaat om toenemende bewustwording en verduurzaming en vergroening van onze productie en consumptie; iets waar overheden en bedrijven zich praktisch en moreel steeds vaker toe genoodzaakt zien. Maar dan hebben we het wel over beleidsmatig collectieve en

veelal juridisch afgedwongen maatregelen, en nog niet over de op menig punt noodzakelijke morele bewustwording en gedragsverandering van de individuele burger, verknocht als die is aan de instant bevreemding van brood en spelen. In welk perspectief bezien *Trouw* 11 juni 2019, onder de titel ‘De doemprophetie is helemaal terug’, een opmerkelijke uitspraak van de historicus Ronald Havenaar citeerde: “Er is duidelijk een hausse van het doemdenken. En wat opvalt is dat het zowel bij links als rechts opkomt. Van oudsher was links de drager van het vooruitgangdenken, maar dat is niet langer zo. Aan beide zijden groeit het gesomber.”

Doem-realisme?

De Nederlandse filosofe Liesa Doeland schreef er een mooi boek over – ‘mooi’ in de zin van gedurfd realistisch voor wat betreft de verbeelde mogelijkheden en onmogelijkheden van klimaattherstel. In de Proloog van haar *Apocalypsografie* (2023) maakt ze bijvoorbeeld al direct korte metten met de gedachte dat de wereld zoals wij die kennen linksom of rechtsom in stand gehouden kan worden, ‘als we maar...’ Want, zo stelt zij: “dat is nou precies het probleem.” Kritisch neemt ze, wat ze noemt, “de gevaarlijke fantasieën die de huidige status quo stutten – geo-engineering, CO_2 - en kernafval-opslag, en die ons op koers houden richting uitsterving” in beschouwing (p. 161). En dat zijn er in haar opsomming en bronvermelding niet weinig. Maar allen overwegend wetenschappelijk-technologisch en beleidsmatig-technocratisch van aard, gericht op dat ene grote doel: de status quo van onze welvaart in stand houden en zo mogelijk nog verhogen. En precies dát is: “het gevaar van groene fantasieën – *technological fixes* binnen een duurzaam kapitalisme – die een alternatief lijken, maar dat niet zijn” (p. 9). Je kunt immers heel goed innoveren op productiemethoden, maar als ons consumptief gedrag niet verandert gebeurt er nog niks – blijft de natuurlijke aarde slaaf van onze onstuitbare drang naar alsmaar meer ‘brood en spelen’, tot aan mogelijke *uitsterving* toe. En zo bezien stelt Doeland onomwonden: “Het voorkomen van het einde zit er voor ons niet meer in. We leven al in de apocalyps” (p. 34).

Of ze gelijk heeft of nog krijgt laat ik in het midden; ik neig zeker op punt van de klimaatproblematiek naar haar mogelijk gelijk, maar de tijd zal het leren. Waar het mij hier om gaat is, dat in het tot nu toe besprokene impliciet drie kernaspecten aan de orde kwamen die nader bezien cruciaal zijn voor een ordelijk begrip van mijn hele verdere betoog. Ik expliciteer ze als volgt: de Wereld, de Mens, en de Waarden – ook wel te benoemen in termen van: de objectieve *feiten*, de subjectieve

betekenissen, en de absolute zin. Die drie domeinen vormen de referentiële ‘decorstukken’ tegen de achtergrond waarvan het menselijk werelddrama zich afspeelt – met de mens in de centrale rol van, én *toeschouwer* én *deelnemer*. Wat enigszins triviaal klinkt, maar deze theatermetafoor (Emmanuel Levinas spreekt van *théâtre du monde*) raakt precies de existentiële spanning tussen voor- en achterkant die zo kenmerkend is voor alle menselijk bedrijf van ‘schijn’ en ‘zijn’. Want is niet zelden de voorkant een *schijn*-werkelijkheid – een ‘spel’ van doen alsof – en de achterkant de *ware* werkelijkheid? Dat ‘nader bezien’ is dus fundamenteel voor een juister zicht op bedoeld menselijk bedrijf – waarom in het eerste hoofdstuk, een eerste verkenning van die drie kernaspecten in hun onderling *ordelijke* verhouding. Waartoe we moeten abstraheren – afstand nemen – van de concrete fenomenen ter zake naar de achter- of onderliggende ordestructuur binnen die samenhang.

De notie ‘verhouding’ behoeft echter nog enige toelichting. In elke verhouding gaat het qua vorm en idee om de *relatie* tussen samengestelde entiteiten (Lat. *entitas* – ‘zijnden’) in functie van een bedoelde orde. Wat geldt voor zowel menselijke als zakelijke, alsook materiële en immateriële verhoudingen. En precies dat is waar het hier om gaat: *Ordering*. Wat volgt is dus geen analyse van de vele crises maar van de materiële en immateriële wanorde die daaraan ten grondslag ligt, met de focus op de mens als *primum agens*. Want die is uiteindelijk, voor wat betreft menselijke presentie, de toerekeningsvatbare factor inzake ordehandhaving binnen bedoelde verhoudingen. Neem bijvoorbeeld de notie ‘Veilig Verkeer’, waar we allemaal mee te maken hebben. Wil daarvan sprake kunnen zijn, dan moet aan drie fundamentele voorwaarden worden voldaan. 1) *materieel*: een geordende infrastructuur (wegennet); 2) *immaterieel*: een ordelijke normstelling voor juist gebruik daarvan (verkeersregels); 3) *sociaal*: ordentelijke verkeersdeelname (verantwoordelijk gedrag). In onderhoud waarvan genoemde drie aspecten elkaar wederkerig recht doen. De infrastructuur faciliteert de mobiliteit zoals bedoeld; de verkeersregels normeren de individuele verantwoordelijkheid zoals noodzaak; en het individu geniet de vrijheid zoals gewenst.

HET GROTE GEBEUREN

De Nederlandse schrijver Belcampo (pseudoniem van Herman Pieter Schönfeld Wichers, 1902-1990) evoceert in *Het grote gebeuren* (1947) het fictieve ‘eindtijdgebeuren’ zoals dat zich aan de inwoners van de stad Rijssen (Overijssel) voltrekt. Het verhaal opent met de volgende woorden: “Onze aardbol is rond en alom heerst op haar het woeden der geschiedenis. Revoluties golven, tronen wankelen, kronen rollen, bommen vallen, kreten stijgen op, bloed vloeit. Maar één gemeente ken ik, die daar ligt, nog even onberoerd als op de dag der schepping – Rijssen. Wat zeg ik? Rijssen ligt? Nee, Rijssen lag, want Rijssen is niet meer, niets is meer, ook jij lezer, bent niet meer. Lees dit verhaal en weet, dat je niet meer bent.”

Augurale

“Augurale” (Lat. *auguralis*) is de opmerkelijke titel van deze inleiding. En ook dat behoeft enige toelichting. Het begrip betekent van origine zoveel als *begroeting* en *profetische boodschap*. Beide noties samenvattend, beduidt het de entree van een ‘boodschapper’ die een voorspellende aankondiging doet richting een bedoelde ontvanger. Wat geldt, de oudtijds gebruikelijke praktijken van de *auspices* (zieners), ofwel *augures* (uitleggers), die voorafgaand aan het nemen van belangrijke beslissingen daartoe door bestuurders en machthebbers werden geconsulteerd. Een *augur* of *auspex* (vogelschouwer) is dus een *ziener* die ‘leest’ of de voortekenen, veelal natuurverschijnselen, gunstig dan wel ongunstig zijn voor het nemen van bepaalde besluiten. Het gold bij de Romeinen een officiële staatsaanstelling – zo vermeldt Cicero, die bij gelegenheid zelf ook als augur gefunctioneerd zou hebben. Tegenwoordig herkennen we het begrip in de term *inauguratie* en *inaugurale rede* – een officiële plechtigheid waarbij een pasbenoemd hoogleraar aan de universiteit zijn of haar entree maakt en collegae en studenten de ‘voorsmaak’ biedt van wat zij programmaties en in personae van de nieuwe functionaris kunnen verwachten. Dus ook hier: de ‘boodschapper’ als brenger van een ‘boodschap’, voor een bedoelde ‘ontvanger’.

Een aan *augur* en *auspex* verwant begrip is de ons bekende notie “onder auspiciën van”, wat zoveel betekent als ‘onder opzicht van’. Hetgeen duidt op de kritische blik van een persoon of instantie onder wiens toezicht bepaalde praktijken of